
Arquitectura i arquitectes a la Barcelona del final del segle XVIII

Octavi Alexandre*

Introducció i metodologia

Aquest treball és una selecció dels projectes d'edificis que conté el fons d'Obreria de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona del lapse que abraça del 1785 al 1805, i forma part d'una recerca més àmplia sobre l'arquitectura barcelonina del període comprès entre el final del segle XVIII i el principi del XIX a través d'aquest fons i del de l'Arxiu Administratiu Municipal. Atesa l'actual manca d'estudis específics basats en aquest fons i el consegüent buit en la historiografia, fins i tot pel que fa a alguns edificis importants, el treball vol aportar noves dades per estudiar la història de l'arquitectura barcelonina i animar altres investigadors que aprofundeixin la línia de recerca empresa.

El fons d'Obreria abraça el període que s'estén del 1772 al 1840, i té l'origen en un edicte de l'aleshores capità general, el comte de Ricla, que imposava l'obligació d'adjuntar un dibuix de la façana a les peticions d'edificació.¹ En un gran nombre de casos, però, aquest dibuix es redueix a un simple croquis de les obertures, i només en comptades ocasions apareixen detalls com ara les motlures i, excepcionalment, les baranes dels balcons. Hem d'assenyalar també que la decoració esgrafiada, en el cas dels edificis que en tenen, no hi apareix mai.

Els autors d'aquests projectes són d'extracció molt variada, en alguns casos documentada pel magnífic treball de Manuel Arranz.² Malgrat que la titulació d'arquitecte, atorgada per la Real Academia de San Fernando de Madrid, la posseïa un nombre molt reduït de professionals de l'arquitectura, alguns d'ells s'autodenominaven *arquitectes* pel que avui en diríem *mèrits propis*. Nosaltres ens hem

* Soci de l'associació Veïns en Defensa la Barcelona Vella i autor del *Catàleg de la destrucció del patrimoni arquitectònic històric-artístic del centre històric de Barcelona*, Barcelona, Veïns en Defensa de la Barcelona Vella, 2000.

1. Ramon GRAU i Marina LÓPEZ, «Barcelona entre el urbanismo barroco y la revolución industrial», *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, 80 (1971), pàg. 53-56.
2. Manuel ARRANZ, *Mestres d'obres i fusters. La construcció a Barcelona en el segle XVIII*, Barcelona, Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona, 1991.

estimat més reunir-los, sota l'epígraf d'aquest treball, tots ells, sense que ens importés si eren simples paletes, mestres de cases o arquitectes titulats. L'estudi dels projectes es complica perquè molts d'ells no tenen signatura. En alguns casos ha estat possible esbrinar-ne l'autor per la comparació amb altres projectes; de vegades ens hi podem aproximar amb l'ajut d'altres informacions; tanmateix, a hores d'ara queden molts interrogants per resoldre.

Els edificis que hem seleccionat comprenen gairebé tots els tipus de construccions residencials de la Barcelona d'aquella època: des dels palaus i cases senyorialment estructurats entorn d'un pati central i amb façana totalment o parcialment de pedra, fins a les humils cases de veïns de tres o quatre metres de façana (parcel·lació medieval), que en alguns casos eren decorades amb esgrafiats, i els massius blocs d'habitatges que s'aixecaven al Raval per allotjar-hi la creixent massa obrera atreta pel desenvolupament industrial, i que podien arribar a assolir 50 metres de façana.

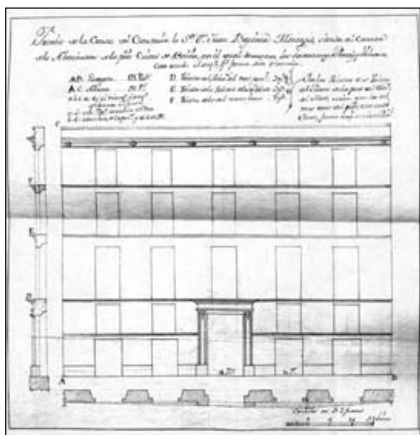

Figura 1

La casa Montagut al carrer dels Abaixadors (1785)

Començarem la nostra exposició amb el projecte de l'edifici situat al carrer dels Abaixadors, núm. 10, amb façana posterior al carreró del Cap del Món (figura 1). Es tracta d'una casa senyorial de planta baixa i tres pisos amb el típic pati central amb escala.³ Aquest projecte, obra de l'arquitecte Andreu Bosch i Riba, soci de mèrit de la Real Academia de San Fernando,⁴ és força notable per la presència de dues seccions –transversal i longitudinal– de la façana.

La casa Serrallach al carrer de Jerusalem (1786)

El mestre d'obres Manuel Serrallach, un dels més actius a la Barcelona de la fi del segle XVIII segons Arranz,⁵ es va construir una casa de propietat seva al carrer de Jerusalem entre els anys 1786 i 1788 (figura 2). L'edifici, de planta baixa, entresòl i tres pisos, és notori pel perfil curvilini de la façana, que s'adapta al traçat sinuós del carrer sense que per aquest motiu perdi el rigor compositiu, al qual s'afegeix la bona qualitat dels materials (balcons de llosana de pedra i cornisa d'aquest material).

3. Josep Emili HERNÁNDEZ-CROS (dir.), *Catàleg del patrimoni arquitectònic històric-artístic de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, Servei de Protecció del Patrimoni Monumental (Ajuntament de Barcelona), 1987, fitxa 1.

4. ARRANZ, *Mestres d'obres...*, pàg. 57-63.

5. ARRANZ, *Mestres d'obres...*, pàg. 443-444.

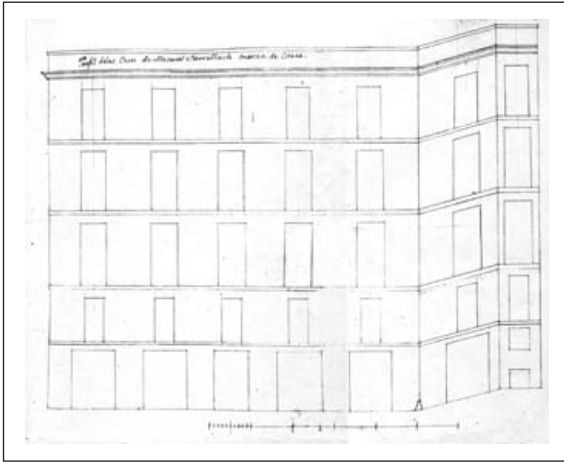

Figura 2

Figura 3

Una altra obra destacada de Manuel Serrallach és la casa Leuret (1804), al carrer Nou de la Rambla, núm. 13, actualment en curs d'enderrocament arran de la construcció d'un bloc d'habitatges de l'INCASOL.

La casa palau d'Erasme de Gònima al carrer del Carme (1788)

Un dels personatges més importants de la Barcelona d'aquell temps era el fabricant d'indianes Erasme de Gònima, el qual construí un gran complex fabril que incloïa, a més de la fàbrica del carrer de la Riera Alta (destruïda durant la Guerra Civil), un bloc d'habitatges obrers i la seva residència, tots dos al carrer del Carme, núm. 106. L'edifici, característic de l'arquitectura barcelonina de la darrereria del segle XVIII, no ha estat prou estudiat fins ara i en la historiografia és tractat sobretot per les magnífiques pintures de Joseph Flaugier que es conserven en un dels salons. Això, i el fet que ha estat convertit en una simple casa de veïns, ens motiven a reivindicar aquest joiell de l'arquitectura barcelonina.

L'edifici, situat com hem dit al núm. 106 del carrer del Carme, consta en realitat de dos cossos juxtaposats, cadascun dels quals amb escala de veïns i pati central propis⁶ corresponents a dues fases constructives diferents, com es palesa en el projecte d'Obreria que mostrem a continuació (figura 3) i que es tracta del cos més proper a la plaça del Pedró. L'autoria és versemblantment atribuïble a Josep Mas i Dordal, un dels arquitectes més importants de la Barcelona del final del segle XVIII.⁷ El principal argument que suporta aquesta hipòtesi són les evidents semblances en el disseny dels balcons i el tractament dels plens de façana amb el palau Moja, del mateix autor.

6. Josep Emili HERNÁNDEZ-CROS, Gabriel MORA i Xavier POUPLANA, *Arquitectura de Barcelona*, Barcelona, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya-Demarcació de Barcelona, 1990, fitxa 66.

7. ARRANZ, *Mestres d'obres...*, pàg. 299-305.

La casa de Marià Ribas al carrer Nou de la Rambla (1795)

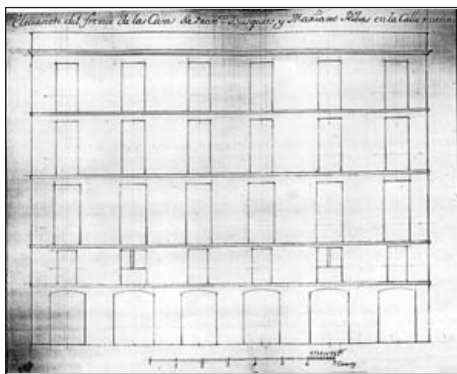

Figura 4

L'arquitecte Josep Ribas i Margarit, conegut perquè és l'autor del palau Sessa-Larrard del carrer Ample,⁸ és igualment l'autor d'un projecte per al seu fill Marià Ribas i Aimar, fabricant de sabó i associat amb el comerciant Francesc Busquets.⁹ És una casa de veïns de grans dimensions situada al núm. 42 del carrer Nou de la Rambla (figura 4), que ocupa la part davantera d'una parcel·la molt ampla, a l'interior de la qual se situava la part industrial i que abraçava, per la part del darrere, fins al núm. 23 del carrer del Marquès

de Barberà,¹⁰ urbanitzat també llavors. El conjunt l'adquirí posteriorment Josep Xifré, promotor dels famosos "porxos" de l'eixampla del pla de Palau, i que obrí un passatge entre els dos carrers a través de la seva propietat.

Els projectes de Josep Ribas i Margarit que hem identificat al fons d'Obreria mostren la particularitat de tenir-ne l'escala en canes (1 cana = 8 pams) en lloc de tenir-la en pams, com era usual. Un dels projectes consisteix en la reforma de la seva residència al núm. 5 del carrer d'En Llàstics (1802).¹¹

Figura 5

La casa de Josep Mora al carrer Nou de la Rambla (1795)

Al núm. 24 del mateix carrer trobem la casa de l'argenter Josep Mora projectada pel mestre Jaume Bosch,¹² amb planta baixa i quatre pisos (figura 5). El dibuix reflecteix fidelment els detalls de les motllures dels balcons i la cornisa que corona la façana, que a la part inferior –no reflectida pas al dibuix– tenen una ornamentació elaborada a base d'una franja rectangular amb un floró al mig.

8. AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 1C-XIV, *Obreria*, caixa 32, juliol 1772.

9. ARRANZ, *Mestres d'obres...*, pàg. 407-408.

10. AHCB, 1C-XIV, caixa 56, març 1795.

11. ALEXANDRE, *Catàleg de la destrucció...*, fitxa 81.

12. ARRANZ, *Mestres d'obres...*, pàg. 74-75.

La casa de Jaume Gibert al carrer de Sant Oleguer (1796)

El mestre de cases Anton Domènech és el responsable d'aquest projecte de casa senyorial, l'única en tot el carrer, per al moliner Jaume Gibert (figura 6). Es tracta d'un edifici de planta baixa i quatre pisos, amb jardí al fons de la parcel·la. L'edifici, l'integrà el fabricant tèxtil Jaume Ricart –casat amb una filla del moliner– dintre del seu complex fabril com a despatx de la raó social Jaime Ricart e Hijo.¹³ El seu fill i hereu, Frederic Ricart i Gibert, encarregà el 1875 la reforma d'aquest edifici a Josep Fontserè i Mestres, el qual construï un cos annex destinat a habitatges i un nou edifici industrial a l'interior de l'illa que havia d'exercir la funció de magatzem de cotó i sala de contractacions.¹⁴ El conjunt d'ambdós edificis era preservat pel PERI del Raval original del 1985, si bé la ignominiosa modificació del qual, aprovada el 1995, va condemnar a mort l'antiga casa Gibert per tal de donar més llum als nous blocs d'habitatges projectats a la banda dels nombres parells del carrer de Sant Oleguer.

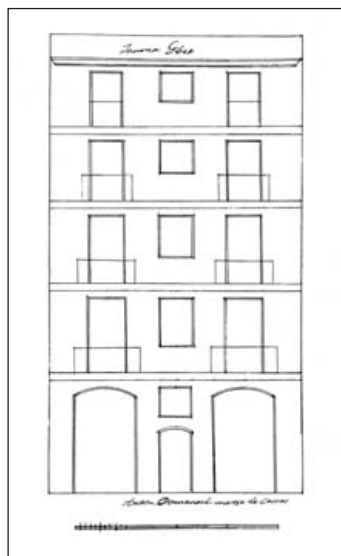

Figura 6

La casa de Josep Vila al carrer de Sant Oleguer (1798)¹⁵

La casa del núm. 9 del carrer de Sant Oleguer és representativa del tipus de cases de veïns que es construïen en aquella època i que, com aquesta, en molts casos es decoraven mitjançant esgrafiats.¹⁶ El projecte, obra del mestre Bartomeu Grivolosa (figura 7) –autor d'altres cases del mateix carrer que, com aquesta, han desaparegut a causa les recents intervencions urbanístiques–, és notable per la seva fidelitat, especialment pel fet inusual que hi són dibuixades les baranes dels balcons.

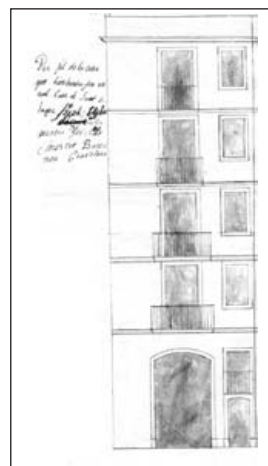

Figura 7

13. Francesc CABANA, *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. 2, pàg. 56-61.
14. ALEXANDRE, *Catàleg de la destrucció...*, fitxa 42.
15. ALEXANDRE, *Catàleg de la destrucció...*, fitxa 33.
16. Ramon N. COMAS, *Datos para la historia del Esgrafiado en Barcelona*, dins Francesc CARRE-RAS I CANDI, *La Vía Layetana substituïnt als carrers de la Barcelona mitjgeval. Catàlech de la col·lecció gràfica de dita via*, Barcelona, Impremta "Atlas Geográfich" d'Albert Martín i Ajuntament de Barcelona, 1913, pàg. 244.

Les cases d'Anton Xarrié al carrer de Sant Pacià (1798)

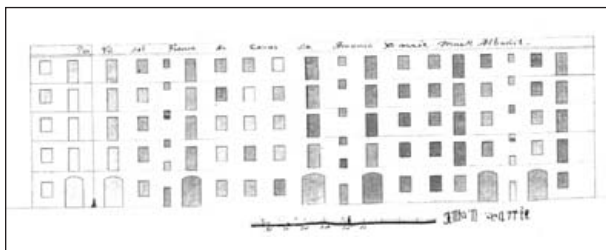

Figura 8

El mestre de cases Anton Xarrié¹⁷ fou el promotor de l'obertura del carrer de Sant Pacià el 1797¹⁸ i, també, de la construcció d'un bloc de cases en aquest carrer, als núm. 16 i 18, que fa cantonada amb el carrer de les Carretes (figura 8).

La construcció, amb tres pisos en comptes dels quatre projectats és, malgrat algunes alteracions recents, un dels pocs testimonis que ens queden, junt amb les cases d'Antoni Nadal del carrer Nou de la Rambla,¹⁹ d'aquest tipus d'edificació destinada a l'allotjament del creixent nombre d'obriers de les fàbriques del Raval.

Els palaus de la plaça de la Cucurulla (1803)

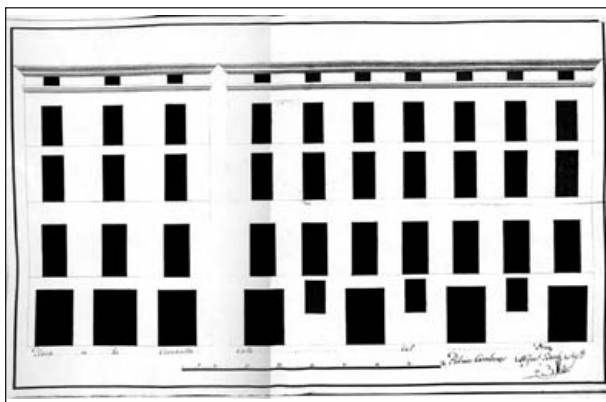

Figura 9

Al costat meridional de la plaça de la Cucurulla, hi trobem dos notables edificis del principi del segle XIX amb façana de carreus de pedra. El primer d'ells, que correspon al núm. 2 del carrer dels Boters, cantonada amb el carrer del Pi, ocupa el lloc de l'antiga casa Pinós, propietat dels marquesos de Barberà i enderrocada en aquella època: "A les darreries de l'any 1802 comença l'ender-

rocament de la casa Pinós, de la placeta de la Cucurulla, i el febrer del 1803 s'hi cala foc, amb tanta intensitat, que les flames van socarrimar la façana d'una de les cases de l'altra banda de carrer".²⁰ Del març data a Obreria una sol·licitud signada per Antoni Cornet per construir-hi una casa nova en aquest indret, segons projecte de Miquel Bosch²¹ (figura 9). L'edifici, actualment seu del Cercle Artístic de Sant Lluc, mostra una sumptuosa composició de façana amb diversos ele-

17. ARRANZ, *Mestres d'obres...*, pàg. 515.

18. AHCB, 1D-I, *Acuerdos*, 1797, f. 168-171.

19. ALEXANDRE, *Catàleg de la destrucció...*, fitxa 46.

20. Francesc CURET, *De Sant Pere a Sant Pau*, Barcelona, Dalmau i Jover (*Visions barcelonines 1760-1860*, 10), 1958, pàg. 114.

21. ARRANZ, *Mestres d'obres...*, pàg. 68.

ments, com ara pilastres toscanes i grans mènsules amb tríglifs.²² Es tracta d'uns elements que no es van reflectir al projecte original, com tampoc no hi són els balcons de l'entresòl.

La construcció d'aquest edifici ja devia estar força avançada al novembre del mateix any, d'acord amb el que trobem al *Calaix de Sastre* del baró de Maldà: “La casa gran, antes de Pinós, en la cantonada del carrer del Pi i Plasa de la Cucurella, entrada al carrer de Boters, queda ya molt alta, sòlida, magnífica y de gran esperit en los dos y amples portals rodons à dita plasa, ab obertures de entre-suelos y balcones o obertures per estos de gran elevació, com cosa de marxants i menestrals molt richs, tenintsho que mirar lo Sr. Marquès de Barbarà, no sentne ya dueño, si que los Srs. Felix Prats, marxant, Sr. Cornel, sombrerer, y un tal Arnau. Sols falta per ara derribarse un tros vell de casa y lo Portal antich, per seguir tot nou ya dintre lo carrer dels Boters”.²⁵

El palau Castanyer del carrer de Sant Pere més Alt (1805)

L'altre edifici de la plaça de la Cucurulla, que duu el núm. 4 del carrer dels Boters, és contemporani de l'anterior,²⁴ si bé el completà el 1835 l'arquitecte Ramon Molet²⁵ quan era propietat de Joaquim Castanyer. Aquest patrici barceloní posseïa igualment una torre a Sant Gervasi i un altre palau al núm. 27 del carrer de Sant Pere més Alt, la construcció privada més destacada de la Barcelona de la primeria del segle XIX, que tot i la seva importància ha estat objecte d'una monumental confusió historiogràfica, com reconeix Hernández-Cros: “Este edificio constituye un buen ejemplo del neoclasicismo barcelonés, siendo particularmente remarcables tanto la rica composición de su fachada interior; muy adusta y volumétrica-

Figura 10

mente enfatizada por un orden central de grandes columnas. En su interior encierra un patio en el que aparecen motivos ornamentales inhabituales dentro de la ortodoxia neoclásica barcelonesa [...]. El palacio, cuya propiedad había sido erróneamente asignada a los marqueses de Alós y Dou, estaba asimismo atribuido al arquitecto Antoni Cellés.²⁶ Recientemente se ha demostrado que el palacio construido por Cellés para dichos marqueses se encuentra situado en los números 29 bis al 31 bis de la calle Baja de San Pedro (edificio propiedad del Ayuntamiento de Bar-

22. HERNÁNDEZ-CROS (dir.), *Catàleg del patrimoni...*, fitxa 125.

23. CURET, *De Sant Pere...*, pàg. 114-115.

24. *AHCB*, 1C-XIV, caixa 68, març 1805.

25. *AHCB*, 1C-XIV, caixa 122, juliol 1835.

26. Hernández-Cros està convençut que el cognom és Cellés o Cellers. Nosaltres ens inclinem per Celles, com ell mateix signava.

*celona, que en la actualidad acoge los locales de un Grupo Escolar)*²⁷ [...]. *Queda consecuentemente la duda tanto sobre la identidad del promotor original como sobre una posible intervención de Cellés en el edificio que entre 1930 y 1935 albergó el Ateneum Polytechnicum*".²⁸

El nostre estudi ens permet aclarir per primer cop aquests conceptes. Sobre el promotor original no n'hi ha cap dubte, ja que es tracta del pare de Joaquim Castanyer mateix. El dibuix de la façana principal (figura 10) mostra algunes diferències respecte a la de l'edifici construït, d'una manera especial per la supressió de la gran cornisa i les columnes amb capitells corintis. Sobre l'autoria, un cop descartada definitivament la d'Antoni Cellés, "*Molta gent que l'ha estudiat l'ha confós amb el Palau Dou [...], i per això s'ha atribuït al mateix autor; però la diferència radical de sensibilitat entre totes dues obres fa que aquesta atribució sigui molt dubtosa*".²⁹ Ens inclinem per atribuir-la a Ignasi March, que segons Arranz va exercir un paper molt destacat en la difusió del neoclassicisme a casa nostra, comparable al que tingué anys després el mateix Cellés com a professor de les classes d'arquitectura organitzades per la Junta de Comerç a la Llotja: "*Segons Pere Serra i Bosch,*³⁰ *que es proclamava deixeble seu, Ignasi March va convertir casa seva en una petita acadèmia on es llegien, analitzaven i comentaven tots els llibres d'arquitectura –generalment estrangers– que arribaven a les seves mans. Havent estat assabentats d'aquesta activitat docent els responsables de l'Escola de Llotja (l'escola gratuïta de dibuix que mantenia la Junta Particular de Comerç), van fer gestions per tal que March hi fes classes d'arquitectura i de dibuix arquitectònic i perquè hi actués com a 'censor' –membre del jurat qualificador– en la concessió dels premis d'aquesta especialitat*".³¹

27. ALEXANDRE, *Catàleg de la destrucció...*, fitxa 77.

28. Josep Emili HERNÁNDEZ-CROS, Gabriel MORA i Xavier POUPLANA, *Arquitectura de Barcelona*, Barcelona, Publicaciones del Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares, 1973, fitxa B 29.

29. Josep Emili HERNÁNDEZ-CROS, Gabriel MORA i Xavier POUPLANA, *Arquitectura de Barcelona*, 1973, fitxa 67.

30. ARRANZ, *Mestres d'obres...*, pàg. 438-441.

31. ARRANZ, *Mestres d'obres...*, pàg. 290.